

SAMOPROCJENE PONAŠANJA MLADIH U DJEČJIM DOMOVIMA I UDOMITELJSKIM OBITELJIMA U HRVATSKOJ

Marina AJDUKOVIĆ, Branka SLADOVIĆ FRANZ
Pravni fakultet, Zagreb

UDK: 159.76-053.6
364.27-053.6

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 24. 9. 2003

U radu su ispitani problemi u ponašanju i osjećajima djece koja žive u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima te njihovi korelati. U istraživanju je sudjelovalo 263 djece koja žive u dječjim domovima, 112 djece koja žive u udomiteljskim obiteljima i 200 djece koja žive u vlastitim obiteljima. Problemi u ponašanju i osjećajima procijenjeni su međunarodno poznatim upitnikom *Youth Self-Report T. M. Achenbaha*. Podaci su pokazali da nema statistički značajne razlike između djece koja žive u udomiteljskim i vlastitim obiteljima te da djeca koja žive u dječjim domovima očituju značajno više problema u ponašanju i osjećajima u odnosu na druga dva subuzorka. Kod oba subuzorka djece izdvojene iz obitelji, ženski je spol značajno povezan s većom razinom internaliziranih problema u ponašanju i osjećajima (s povlačenjem, anksioznosti, depresijom i somatskim problemima). Promjene smještaja nakon izdvajanja iz obitelji značajno su povezane s većim intenzitetom internaliziranih poteškoća. Razina internaliziranih ili eksternaliziranih problema nije značajno povezana s indeksom doživljenoga stresa prije izdvajanja iz obitelji, ali je povezana s aktualnom razinom doživljenoga svakodnevnog stresa, doživljenom slabijom socijalnom podrškom, školskim neuspjehom i slabijom prilagodbom na školu. Dobiveni podaci idu u prilog tendenciji deinstitucionalizacije skrbi za djecu u sustavu socijalne skrbi.

Marina Ajduković, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Studijski centar socijalnog rada, Nazorova 51, 10000
Zagreb, Hrvatska. E-mail: marina@dpp.hr

UVOD

U nas do sada nisu provedena sustavna istraživanja praćenja neposrednih i dugoročnih učinaka izdvajanja djece iz obitelji i njihova smještaja u dječje ustanove ili udomiteljske obitelji. U skladu sa suvremenim konceptima zbrinjavanja djece čiji je razvoj ugrožen u obitelji (UNICEF, 2003.; Vijeće Europe, 2003.), trenutačno je jedan od prioriteta sustava socijalne skrbi smanjivanje broja djece koja se nalaze u instituciji i razvoj primjerenijih, alternativnih oblika skrbi za djecu izdvojenu iz obitelji (Žganec i Kujundžić, 2003.). Trogodišnje istraživanje "Mogućnost unapređenja skrbi za djecu u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima", koje se počelo provoditi 2000. godine, dobar je empirijski temelj za buduće promjene u sustavu skrbi za djecu izdvojenu iz obitelji i praćenje njihove djelotvornosti. U ovom radu prikazat ćemo samo jedan aspekt ovoga složenog istraživanja – procjenu ponašanja i osjećaja ove djece uz pomoć svjetski poznatog upitnika *Youth Self-Report* (Samoprocjena ponašanja mladih – SPM) T. M. Achenbacha (1991.a) kao pokazatelja njihova mentalnog zdravlja. No da bismo dobivene rezultate mogli sagledati na odgovarajući način, najprije ćemo ukratko opisati razvoj skrbi za djecu izdvojenu iz obitelji u proteklom stoljeću, osnovne nalaze dosadašnjih istraživanja na ovom području te njihovo značenje za unapređenje neposrednoga rada.

Razvoj skrbi za djecu izdvojenu iz obitelji

Smještaj djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi u institucije bio je od druge polovice 19. stoljeća te u skoro cijelom 20. stoljeću dominantan oblik njihova zbrinjavanja. Prije više od 100 godina, dječje institucije bile su izrazito velike, a zadovoljavale su samo najosnovnije životne potrebe djece. Nazivali su ih sirotišta. O tome kakav je život djece bio u njima najviše smo saznali iz književnih djela. Značajan preokret u razumijevanju razvojnog učinka odrastanja u instituciji pružila su istraživanja J. Bowlbyja (1951.), koji je u tom okruženju istraživao učinak uskraćivanja povezanosti s majkom ili drugom značajnom osobom na mentalno zdravlje djece. Rezultati njegovih istraživanja i filmski zapisi o životu male djece koja su odrastala u institucijama potresla su profesionalnu zajednicu. Tako je do sredine 70-ih godina provedeno više istraživanja koja su jednoznačno upućivala na razvojno zaostajanje djece koja odrastaju u ustanovama. Njihovi nalazi dosljedno se potvrđuju i u istraživanjima novijega datuma. Tako je utvrđeno da ta djeca zaostaju za svojim vršnjacima u razvoju govora, psihomotorike, kognitivnih sposobnosti, emocionalnom razvoju. Također je utvrđeno da iskazuju više problema u ponašanju te da imaju niz poteškoća u uspostavljanju emocionalnih od-

nosa, da su češće emocionalno povučena te da imaju više poteškoća u socijalnim odnosima sa svojim vršnjacima (Hodges i Tizard, 1989.; Vorria i sur., 1998. i drugi). No utvrdilo se i da djeca koja se izdvajaju iz obitelji u kasnijoj životnoj dobi u pravilu već tada pokazuju niz poteškoća u psihosocijalnom razvoju kao rezultat izloženosti različitim stresnim i traumatskim okolnostima života u primarnoj obitelji (Wolkind i Rutter, 1973., prema Vorria i sur., 1998.). Na razvojne ishode utječu i dob izdvajanja iz obitelji, prethodna iskustva u obitelji, veličina institucije, duljina boravka u instituciji i njezina tretmanska orijentacija (Chakrabati i Hill, 2000.; Sladović Franz, 2003.).

Navedena istraživanja, koja su se dobro uklapala u razne teorijske modele objašnjenja dječjeg razvoja, ponajviše teoriju privrženosti i model otpornosti djece koja odrastaju u teškim okolnostima, kao i povećanje svijesti o dječjim pravima, dovela su do značajnih promjena u skrbi za djecu izdvojenu iz obitelji. Veličina i broj institucije počeo se osjetno smanjivati, a sve veća pozornost posvećuje se razvoju alternativnih oblika skrbi za djecu izdvojenu iz obitelji – udomiteljstvu, razvoju tzv. obiteljskih domova, stambenih zajednica i slično (Sellick, 1998.). Taj proces još traje, a vodeću ulogu u njegovu poticanju imaju međunarodne organizacije, npr. UNICEF i Vijeće Europe (2003.).

Istraživanja u posljednjem desetljeću nisu pratila navedene promjene u zbrinjavanju djece izvan obitelji. Naime, danas je zahtjev za znanstveno utemeljenim intervencijama vrlo izražen u radu s nizom skupina djece koja odrastaju u rizičnim okolnostima, kao što su npr. tjelesno ili/i seksualno zlostavljana djeca, djeca koja su traumatizirana zbog ratnih stradanja, s djecom i mladima koji očituju agresivnost i ostale poremećaje u ponašanju. Puno pozornosti posvećuje se usporedbi i evaluaciji različitih terapijskih pristupa i modela rada s tom djecom. Tako je upravo ove godine dovršena opsežna analiza učinkovitosti prevencija i tretmana djece izložene nasilju (Sounders i sur., 2003.; Oates, 2003.). Kakva je djelotvornost rada dječjih ili obiteljskih domova, udomiteljskih obitelji, stambenih zajednica, koji je od ovih oblika intervencija najpogodniji u određenom slučaju i koje su pretpostavke te učinkovitosti – ne privlači pozornost istraživača. Istraživanja na ovom području uglavnom ostaju na razini deskriptivnih ili korelacijskih modela istraživanja s nedovoljno jasnim ili uopće nepostojećim teorijskim okvirom.

Nedostaju longitudinalna istraživanja koja bi pratila dugoročne učinke života u domu ili udomiteljskim obiteljima ili nekom drugom alternativnom obliku skrbi, a koja bi nam mogla pomoći da naučimo kada je i pod kojim okolnostima svaki od ovih oblika tretmana najpovoljniji, uzimajući u obzir prethodna iskustva djeteta, njegove osobine ličnosti te obilježja poduzetih intervencija.

Dosadašnja istraživanja o dugoročnim učincima boravka u dječjim domovima retrospektivna su i raspoložu podacima pozitivno selekcioniranog uzorka korisnika. Tako su npr. Meyers i Rittner (2001.) poslali upitnike svim korisnicima jednog dječjeg doma na Floridi s čijim je adresama ustanova još raspolagala. Od poslanih 482 upitnika dobili su odgovore od 94 nekadašnja štíćenika prosječne dobi od 54 godine. Utvrdili su da oni dobro žive, da su postigli visoku razinu obrazovanja, da zarađuju više od nacionalnoga prosjeka, da visoko vrednuju djecu te da im je njihova uloga kao roditelja vrlo važna. U odnosu na neke pokazatelje iz opće populacije pokazalo se da je kod njih značajno veća stopa razvoda braka. No ostaje pitanje što je sa 80,5% nekadašnjih štíćenika koji nisu odgovorili te s onima čije adrese uprava nije imala. Do sličnih je nalaza, također retrospektivnim istraživanjem kvalitete života nekadašnjih štíćenika dječjih domova u Sjevernoj Karolini, došao McKenzie (1997.), koji je i sam bio štíćenik jedne od tih ustanova. Od poslanih 4500 upitnika odgovorilo je 1589 osoba. Iako metodologija njegova istraživanja to ne opravdava, zaključuje da je boravak u dječjem domu za veliku većinu ispitanika bio djelotvoran oblik skrbi i imao je pozitivan dugoročni učinak.

Podaci dobiveni u Engleskoj pokazuju nešto drugačiju sliku. Tako su Rutter i Quinton (1984.) te Rutter, Quinton i Hill (1990.) na adekvatno izabranom uzorku djevojaka i mladića koji su boravili u jednom dječjem domu u Londonu utvrdili da je postotak poremećaja ličnosti i kriminalnoga ponašanja te poteškoća u međuljudskim odnosima značajno veći nego u općoj populaciji ili u odnosu na kontrolnu skupinu koja živi u istoj lokalnoj zajednici (25% u odnosu na 2%). Zaključili su da treba posvetiti puno više pozornosti istraživanjima zbog čega neka djeca koja odrastaju u dječjim domovima u odrasloj dobi pokazuju pozitivne razvojne ishode, dok druga u odrasloj dobi imaju ozbiljne psihosocijalne probleme. Na taj način uvode nužnu temu istraživanja u ovom području, a to je činitelj zaštite.

Komparativnih istraživanja u kojem se uspoređuju potrebe, mentalno zdravlje i razvoj djece u različitim alternativnim oblicima skrbi gotovo da i nema. Dosadašnja malobrojna istraživanja dala su nedovoljno jasne i dvojbene rezultate. Tako je npr. Berridge (1994.) utvrdio da nema razlike u razvoju djece koja se nalaze u udomiteljskim obiteljima i instituciji ako su izdvojena u sličnoj dobi i ako su tada očitovala slične poteškoće. Istodobno, također u Velikoj Britaniji, Triseliotis i sur. (1995.) utvrdili su da poludnevni tretman i smještaj u udomiteljskoj obitelji daje mnogo bolje rezultate od institucionalnoga tretmana.

Na temelju analize većega broja studija efikasnosti tretmana u dječjim domovima, Gibbs i Sinclair (1999.) zaključili su da je (1) općenito teško evaluirati uspješnost tretmana, (2) uspješan je tretman rijetkost te (3) teško je tretman koji se pokazao uspješnim u jednom dječjem domu preslikati na drugi. U svojim istraživanjima dječjih domova u Velikoj Britaniji utvrdili su da je za uspješnu tretmansku orijentaciju dječjega doma ključna osoba ravnatelj, koji mora imati dvoje: prvo, mora znati artikulirati jasnu filozofiju tretmana, a zatim motivirati osoblje da je prihvati i provodi u svakodnevnom radu.

Polazeći od nalaza longitudinalnoga praćenja prilagodbe i mentalnoga zdravlja djece, Gibbs i Sinclair (1999.) upućuju na još jedan važan problem u dječjim domovima. To je izloženost djece zastrašivanjima, nasilju i seksualnom iskorištavanju, što provode druga djeca. Utvrdili su da su značajno nesretnija ona djeca u dječjim domovima koja nemaju prijatelja, koja su izložena seksualnom uznemiravanju, zastrašivanju i nasilju druge djece. Izloženost zastrašivanju i nasilju pokazali su se značajnim i za opću prilagodbu djece na različite aspekte života u domu. Ovi nalazi jasno pokazuju da djeca u dječjim domovima mogu biti izložena novim traumatskim iskustvima, a da će razina izloženosti i posljedice ponajviše ovisiti o tretmanskoj orijentaciji samoga doma i o institucionalnoj klimi.

I neka druga istraživanja svjedoče o izloženosti djece nasilju u dječjim domovima. Mary MacLeod (1999.) analizom poziva na nacionalni telefon za pomoć djeci u Velikoj Britaniji – ChildLine, utvrdila je da djeca koja žive u dječjim domovima osam puta češće zovu od djece koja žive u obiteljima. Najčešće zovu zbog problema koje doživljavaju u vezi s načinom rada doma, kao što je npr. način odlučivanja, sankcije, nezadovoljstvo smještajem i odnosom stručnjaka (20%), zatim zbog izloženosti tjelesnom i seksualnom nasilju (20%), zastrašivanju i drugim oblicima maltretiranja drugih odgajanika (9%) te u situacijama kad su u bijegu iz ustanove (11%). Pri tome valja imati na umu da je riječ o impresivnom broju od više od 1500 poziva u godinu dana. Valja očekivati da su sve ove poteškoće koje su vezane uz same odnose među djecom značajno manje prisutne u udomiteljskim obiteljima.

U posljednje vrijeme pojavila su se kvalitativna istraživanja koja pokušavaju iz različitih perspektiva oslikati tko su roditelji djece "bez odgovarajuće roditeljske skrbi", kako se izabire oblik smještaja – udomiteljstvo ili dječji dom – i kad je koji od ovih oblika skrbi najprimjereniji, kako teče prilagodba djece, u čemu su sličnosti u međuljudskim odnosima i socijalnom okruženju u udomiteljskim obiteljima i dječjim domovima i slično. Rad Kuzmanovića i suradnika (2002.) predstavlja jedno takvo vrlo zanimljivo i informativno kvalitativno istra-

živanje mozaičnoga tipa koje može pridonijeti razumijevanju funkcioniranja i unapređivanju sustava socijalne skrbi kada se djeca izdvajaju iz obitelji.

Skrb za djecu izdvojenu iz obitelji u Hrvatskoj

U Republici Hrvatskoj ima 14 državnih domova socijalne skrbi i četiri doma kojima je osnivač vjerska zajednica ili udruga za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi. U njima su zbrinuta djeca i mlađe punoljetne osobe od 0 do 21 godine života. Kapaciteti ovih domova kreću se od 40 do 90 korisnika. Prosječno trajanje boravka djece u domovima jest 4,5 godine (Žganec i Kujundžić, 2003.). Kao i u ostalim europskim zemljama, u Hrvatskoj se u nekoliko posljednjih godina sustavno nastoji smanjiti broj djece u ustanovama te poticati udomiteljstvo i ostale oblike alternativne skrbi za djecu kao što su npr. obiteljski domovi i stambene zajednice. Tako je od 1998. godine, kad su u 14 državnih domova bila smještena 1172 djeteta, broj djece smanjen na 1024 u 2001. godini, da bi 2002. godine opet narastao na 1140 (Žganec i Kujundžić, 2003.; Ministarstvo rada i socijalne skrbi, 2003.).

● **TABLICA 1**
Broj djece u dječjim domovima prema dobi i spolu u 2001. godini

Spol	Dob				Ukupno
	Djeca predškolske dobi 0-3	Djeca osnovnoškolske dobi 3-7	Djeca osnovnoškolske dobi 7-14	Djeca srednjoškolske dobi 14-21	
Muški	74	51	221	213	559
Ženski	65	55	159	186	465
Ukupno	139	106	380	399	1024

Najopsežnije istraživanje obilježja života djece u dječjim domovima u nas su provele Žižak i Koller-Trbović (1999.) u okviru opsežnog istraživanja izvanobiteljske institucionalne skrbi. Njihovo deskriptivno istraživanje uvelike je potvrdilo iskustva iz svijeta. Kao što autorice zaključuju, "Konceptija institucionalnog smještaja i tretmana djece i mladih u nas je jasnije određena na normativnoj nego na vrijednosnoj razini. Ta konstatacija daje pravo na zaključak da imamo sustav institucionalne skrbi bez potpune koncepcije" (str. 27). Ako se prisjetimo istraživanja Gibbisa i Sinclaira (1999.), po kojima je za uspješnost dječjih domova vrlo značajna filozofija tretmana, ovakvi zaključci ne ohrabruju.

Iako su sve jasnija nastojanja nadležnih tijela da se poboljša kvaliteta rada u dječjim domovima i da se osigura što veći broj kvalitetnih udomiteljskih obitelji i drugih alternativnih oblika skrbi za djecu izvan obitelji, do sada se u Hrvatskoj, kao ni u većini drugih europskih zemalja, nisu provodila sustavna praćenja učinka domskoga tretmana i boravka u udo-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 6 (74),
STR. 1031-1054

AJDUKOVIĆ, M.,
SLADOVIĆ FRANZ, B.:
SAMOPROCJENE...

miteljskim obiteljima na razvoj djece. Unapređenje rada u domovima u pravilu nije bilo utemeljeno na jasnim modelima stručnoga djelovanja niti je bilo evaluirano. Prevladavajući model rada s djecom temeljio se na pedagoškom, a ne na psihosocijalnom pristupu. Stoga je u suradnji s Ministarstvom rada i socijalne skrbi pokrenut trogodišnji projekt "Mogućnosti unapređivanja skrbi za djecu u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima". U ovom radu prikazat ćemo podatke koji pokazuju probleme u ponašanju i osjećajima djece koja odrastaju u dječjim domovima ili udomiteljskim obiteljima te njihove korelate.

CILJ

1. Utvrditi razinu problema u ponašanju i osjećajima djece koja žive u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima u odnosu na djecu koja žive u svojim biološkim obiteljima.

2. Utvrditi korelate problema u ponašanju i osjećajima djece koja žive u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima.

METODOLOGIJA

🔍 PRIKAZ 1
Prilagodba Wilsonova
modela traumatskoga
stresa

Istraživanje se temelji na teorijskom modelu traumatskog stresa u djetinjstvu (Wilson, 1989., prema Arambašić, Vizek-Vidović i Anić, 1992.). Njegovom prilagodbom na uvjete života djece u dječjem domu obuhvaćene su skupine varijabli navedene u prikazu 1.

Ulazne varijable	Posredujuće varijable	Izlazne varijable
Spol	Duljina boravka u dječjem domu	Samoprocjena ponašanja mladih
Godina rođenja i dob	Prilagodba na život	i Procjena ponašanja djece
Broj braće i sestara	u dječjem domu	Internaliziranje problema
Red rođenja	Posjete djetetu u dječjem domu	Eksternaliziranje problema
Razred	Posjetitelji	Problemi povlačenja
Program školovanja	Učestalost	Somatski problemi
Životni i bračni status roditelja	Kvaliteta posjeta	Anksioznost/Depresija
Vrijeme razvoda roditelja	Doživljaj stresa u	Socijalni problemi
Radni odnos roditelja	svakodnevnom životu	Problemi mišljenja
Zdravstvena, financijska,	Strategije suočavanja sa stresom	Problemi pozornosti
stambena situacija obitelji	Izražavanje emocija	Delinkventnost
Članovi obitelji	Socijalna podrška	Agresivnost
s kojima je dijete živjelo	Rješavanje problema	Samodestruktivnost (za dječake)
Briga o djetetu	Izbjegavanje	Slika o sebi
prije dolaska u dom	Psihosocijalna klima u dječjem domu	Samopoimanje
Stresori i traumatski	Poticajna klima	Samopoštovanje
događaji u obitelji	Nepoticajna klima	Intenzitet depresivnosti
Indeks izloženosti stresorima i	Percipirana socijalna podrška	Funkcioniranje djeteta u školi
traumatskim događajima u obitelji	Percepcija socijalne podrške	Procjena prilagodbe
Razlog smještaja	samopoštovanju	djece na školu
Uzorak ispitanika	Percepcija instrumentalne	Konkretna ponašanja u školi
Dob izdvajanja iz obitelji	socijalne podrške	Odnos prema školi
Promjene smještaja prije	Specifična socijalna podrška	
dolaska u dom	Školski uspjeh	

Uzorak

Istraživanje je provedeno u 14 dječjih domova, u 79 udomiteljskih obitelji te u tri osnovne škole. Uzorak ispitanika čini ukupno 575 djece, od toga 263 žive u dječjim domovima, 112 u udomiteljskim obiteljima, a 200 djece u svojim obiteljima.

➔ TABLICA 2
Subuzorci ispitanika

	Dječji dom		Udomiteljska obitelj		Biološka obitelj	
	N	%	N	%	N	%
Dječaci	135	51,3	52	46,4	110	55,0
Djevojčice	129	48,7	60	53,6	90	45,0
Ukupno	263		112		200	

Istraživanjem su obuhvaćena djeca od 10 do 16 godina, odnosno učenici od V. do VIII. razreda osnovne škole. Podaci su prikupljeni kroz samoiskaz ispitanika (grupno vođeno ispunjavanje upitnika ili individualizirani intervjui prema specifičnim okolnostima i potrebama djeteta), procjena odgajatelja/učitelja/udomitelja, odnosno stručnih osoba, i uvidom u postojeću dokumentaciju.

Instrumenti

U okviru cijelog istraživanja upotrijebljen je niz instrumenata koji su konstruirani za potrebe ovog istraživanja ili su već bili prethodno psihometrijski vrednovani u nas i svijetu za mjerenje ispitivanih konstrukata. Ovdje će biti opisani samo oni koji su važni za ovaj rad. Svi su instrumenti jezično prilagođeni spolu ispitanika. Detaljan opis svih instrumenata može se naći u Sladović Franz (2003.).

Za prikupljanje podataka vezanih uz ulazne varijable modela istraživanja konstruiran je *Upitnik sociodemografskih obilježja djece*. Zasebnu cjelinu ovog upitnika čini Popis obiteljskih stresora i traumatskih događaja koji su postojali u djetetovu životu prije dolaska u dom, odnosno u njegovoj primarnoj obitelji. Popis je konstruiran uz pomoć 30 stručnjaka srodnih zanimanja i sastoji se od 21, po težini rangiranog, stresnoga i traumatskoga događaja od najtežega prema najlakšem. Za svaki od prvih 7 po težini rangiranih stresora pridana je vrijednost 3, za sljedećih 7 vrijednost 2, a za posljednjih 7 vrijednost 1. Tako je konstruiran *Indeks izloženosti obiteljskom stresu*, čiji je teoretski raspon od 0 do 42. Upitnik sociodemografskih obilježja djece ispunjavali su odgajatelji, odnosno socijalni radnici zaduženi za djecu. Što se tiče obiteljskih stresora i traumatskih događaja, zaokružili su one okolnosti za koje se zna iz dokumentacije da su bili prisutni u životu djeteta prije izdvajanja.

Upitnik svakodnevnoga stresa u dječjem domu, odnosno obitelji, temelji se na *Upitniku svakodnevnoga stresa* (Bliesener i Lö-

sel, 1992.) te je skraćen i prilagođen potrebama ovog istraživanja, tako da je sadržaj tvrdnji prilagođen mjestu i specifičnostima svakodnevnoga života ispitanika: dječjem domu, odnosno obitelji. Upitnik se sastoji od 38 tvrdnji, za koje ispitanici određuju slažu li se s određenom tvrdnjom potpuno, djelomično ili uopće ne. Raspon rezultata kreće se od 38 do 114. Veći rezultat upućuje na višu razinu doživljenoga svakodnevnog stresa.

Skala percipirane socijalne podrške (Živčić-Bećirević, 1996.) također je prilagođena za potrebe ovog istraživanja, tako da odgovara specifičnostima domskoga života, odnosno života izvan biološke obitelji. Skala se sastoji od 17 tvrdnji za koje djeca trebaju odgovoriti opisuju li dobro njihovo mišljenje ili ne (zaokruživanjem odgovora točno ili netočno). Teoretski raspon odgovora kreće se od 17 do 34.

Upitnik za ispitivanje prilagodbe djece na školu konstruiran je za potrebe ovog istraživanja, a ispunjavaju ga odgajatelji odnosno učitelji odabirom jednog od ponuđenih odgovora. Uz osnovne podatke o razredu koji dijete pohađa, godini upisa u osnovnu školu, premještanje djeteta iz razreda u razred, školski uspjeh i procjenu opće prilagodbe djeteta na školu, upitnik sadrži i 16 pitanja od kojih se osam odnosi na konkretna ponašanja djeteta u školi, a preostalih osam na odnos djeteta prema školi i zadacima. Teoretski raspon odgovora kreće se od 0 do 32, a veći rezultat pokazuje bolju prilagodbu na školu.

Kako se u ovom radu analiziraju problemi u ponašanju i osjećajima djece, posebnu pozornost posvetit ćemo upitniku koji je upotrijebljen za tu svrhu. Riječ je o prijevodu međunarodno priznatog upitnika *Child Behaviour Checklist – CBCL* (Achenbach, 1991.b), odnosno njegove forme koju ispunjavaju mladi poznate kao *Youth Self-Report (YSR)*.

Riječ je o višedimenzionalnom konstrukt, kojim se procjenjuje ponašanje i osjećaje mladih, a podaci se mogu prikupiti od njih samih, njihovih roditelja, odnosno staratelja, te učitelja. U posljednjih 15 godina ovaj složeni sustav procjenjivanja ponašanja i osjećaja djece rabi se u nizu epidemioloških, etioloških, dijagnostičkih i evaluacijskih istraživanja (Moretti i sur., 1994.; Moore i sur., 1998.; Lowe, 1998.; Early i sur., 2001.; Le Blanc, 2002.). U ovom istraživanju prikazat ćemo rezultate samoiskaza djece.

Upitnik *Youth Self-Report*, ili kako smo ga preveli *Samoprocjena ponašanja mladih (SPM)*, omogućuje detaljan uvid u psihosocijalno funkcioniranje djeteta i adolescenta, a namijenjen je mladima u dobi između 11 i 18 godina, iznimno u dobi od 10 godina ako imaju dobro razvijene vještine čitanja (Achenbach, 1991.a).

Upitnik se sastoji od 119 tvrdnji za koje ispitanik-dijete treba odrediti koliko se odnose na njega na skali 0 – 1 – 2. Pri tome 0 znači da se tvrdnja ne odnosi na dijete, 1 da se ponekad odnosi na dijete, a 2 da se često odnosi na dijete. Rezultati se formiraju jednostavnim zbrajanjem odgovora 1 i 2 na česticama koje čine određenu subskalnu, odnosno ukupnu problemsku skalu. Maksimalan ukupan problemski rezultat iznosi 202. Rezultati SPM-a analiziraju se ovisno o spolu djece. Upitnik sadrži 8 subskala utvrđenih analizom prvoga reda: povlačenje, somatske poteškoće, anksioznost/depresija, socijalni problemi, problemi mišljenja, problemi pozornosti, delinkventno ponašanje i agresivnost. SPM sadrži i dodatnu subskalnu samodestruktivnih problema, odnosno problema identiteta, koja se odnosi samo na dječake. Rezultati na subskalama ne mogu se zbrojiti (s ciljem dobivanja ukupnoga problemskog rezultata), jer neke čestice ulaze u više subskala. Analizom drugoga reda utvrđena su dva konstrukta: internalizirani i eksternalizirani problemi. Internalizirani problemi čine subskale povlačenje, somatskih poteškoća i anksioznost/depresija, a eksternalizirani problemi subskale delinkventnoga ponašanja i agresivnosti. Grupacije internaliziranja i eksternaliziranja odražavaju empirijske veze između nekoliko subskala koje uključuju kontrastne vrste problema (Achenbach, 1993.). Ovi problemi nisu međusobno isključivi, jer neka djeca mogu imati obje vrste problema, štoviše, na mnogim su uzorcima pronađene pozitivne korelacije koje upućuju na to da djeca koja imaju vrlo visok rezultat problema na jednom području imaju tendenciju najmanjih iznadprosječnih rezultata problema na drugom području. No usprkos pozitivnim asocijacijama između rezultata internaliziranih i eksternaliziranih problema pronađenih općenito, problemi neke djece su primarno internalizirajući, a druge djece primarno eksternalizirajući, što potvrđuju i brojna istraživanja (Achenbach, 1966.; Achenbach i Lewis, 1971.; Katz, Zigler i Zalk, 1975.; McConaughy i sur., 1988.; Weintraub, 1973.; sve prema Achenbach, 1991.b). Određivanje internaliziranja ili eksternaliziranja problema klinički je korisno kada treba odabrati intervencijski pristup, identificirati grupu klijenata s istim problemima u svrhu npr. grupne terapije ili obrazovnih grupa za roditelje, prilikom odlučivanja o izvanobiteljskoj skrbi i sl. Ako se statističke analize provode na uzorcima koji uključuju djecu različita spola i dobi, razlike se moraju uzeti u obzir i rezultati zasebno oblikovati i tumačiti.

Test-retest pouzdanost problemske skale zadovoljava; prosječni Pearson r koeficijent korelacije na problemskim subskalama jest ,65 za djecu od 11 do 14 godina i ,83 za djecu od 15 do 18, odnosno na ukupnoj problemskoj skali ,70 za djecu od 11 do 14 godina, a ,91 za djecu od 15 do 18 godina (Achenbach, 1991.a). Standardna pogreška mjerenja je mala. Koefi-

cijent unutrašnje konzistencije (Cronbach α) iznosi ,95 za ukupnu problemsku skalu dječaka i djevojčica (Achenbach, 1991.a). U ovom je istraživanju također utvrđena visoka pouzdanost ukupne problemske skale na ukupnom uzorku ispitane djece (Cronbach α = ,94), kao i na oba subuzorka djece iz dječjih domova i udomiteljskih obitelji (Cronbach α = ,94). Unutrašnja konzistencija za subskalu internaliziranih problema iznosi α = ,89, a za subskalu eksternaliziranih problema α = ,85. Pouzdanost ostalih subskala kreće se od α = ,60 do α = ,84. Navedeni podaci potvrđuju dobra psihometrijska obilježja upitnika.

Podaci koji se odnose na djetetovu situaciju prije dolaska u dječji dom, odnosno udomiteljsku obitelj, prikupljeni su na temelju uvida u službenu dokumentaciju centra za socijalnu skrb.

Postupak

Prikupljanje podataka od djece u dječjim domovima bilo je provedeno u manjim grupama, dok je od djece u udomiteljskim obiteljima bilo prikupljano individualno ili u maloj grupi u kojoj su bila sva djeca u skladu s kriterijima uzorka koja žive u određenoj udomiteljskoj obitelji. U oba slučaja podatke su prikupljali posebno pripremljeni suradnici Studijskog centra socijalnog rada kao nositelja projekta. Posebna pozornost bila je posvećena osiguravanju tajnosti podataka, pa su djeca ispunjavala upitnike bez nazočnosti neposrednih skrbnika – odgajatelja, odnosno udomitelja.

Podatke o okolnostima i razlozima izdvajanja i ostala sociodemografska obilježja bioloških obitelji djece ispunjavali su nadležni socijalni radnici iz nadležnih centara za socijalnu skrb, odnosno odgajatelji. Procjenu prilagodbe na školu i život u domu, odnosno u udomiteljskoj obitelji, davali su odgajatelji, odnosno udomitelji.

REZULTATI

Okolnosti u vrijeme izdvajanja djeteta iz obitelji

Usporedba djece koja su izdvojena iz obitelji pokazala je da iako najveći broj djece ima barem jednoga živog roditelja, djece koja žive u dječjim domovima značajno češće imaju živa oba roditelja. Razlike su testirane upotrebom χ^2 testa.

➔ TABLICA 3
Obiteljski status djece

Roditelji djeteta	Dječji dom		Udomiteljska obitelj	
	N	%	N	%
Oba živa	176	70,4	50	51,5
Majka živa	48	19,2	30	30,9
Otac živ	26	10,4	16	16,6
Oba umrla			1	1,0
Ukupno	250		97	

Što se tiče dobi izdvajanja iz obitelji, djeca iz dječjih domova izdvojena su u statistički značajno starijoj dobi i bila su izložena statistički značajnom većem broju kroničnih stresora u svojoj biološkoj obitelji (tablica 4). Za obradbu podataka primijenjena je analiza varijance za nezavisne uzorke.

	N	Prosječna dob u vrijeme istraživanja	Dob smještaja izvan obitelji	Prosječan broj kumulativnih stresora u obitelji
Djeca u dječjem domu	263	12,76	8,7	5,2
Djeca u udomiteljskoj obitelji	112	14,05	7,4	4,1
Djeca koja žive s biološkom obitelji	200	13,29	-	0,8
		F=35,0**	F=36,2**	F=43,3**

● **TABLICA 4**
Razlike među subuzorcima s obzirom na prosječnu dob u vrijeme istraživanja, dob smještaja izvan obitelji i prosječan broj kumulativnih stresora u obitelji

Iako je najčešći razlog izdvajanja djece iz obitelji njihova zanemarenost, a zatim poremećeni odnosi u obitelji i materijalna oskudica (tablica 5), postoji značajna razlika u razlozima izdvajanja između djece koja žive u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima. Tako su djeca koja žive u dječjim domovima češće izdvojena zbog materijalne oskudice, poremećenih odnosa u obitelji, zanemarivanja, dok su djeca koja žive u udomiteljskim obiteljima češće smještena u ovaj oblik skrbi zbog smrti roditelja ili zbog toga što su ih roditelji napustili. Kako je kod istoga djeteta moglo biti prisutno više razloga za izdvajanje, analiza je pokazala da su djeca koja žive u domu izdvojena u prosjeku zbog 2,6 razloga, a ona koja žive u udomiteljskim obiteljima zbog 2 razloga.

● **TABLICA 5**
Razlika među subuzorcima prema razlozima izdvajanja djece iz obitelji

Razlog izdvajanja	Dječji dom (%)	Udomiteljska obitelj (%)	p
Materijalna oskudica	57,9	26,3	0,00**
Poremećeni odnosi u obitelji	67,7	37,4	0,00**
Zanemarivanje djeteta	68,9	52,5	0,01**
Zlostavljanje djeteta	15,4	11,1	0,20
Seksualno zlostavljanje	1,6	3,0	0,21
Roditelji umrli	10,2	18,5	0,03*
Roditelji nestali	5,5	3,1	0,20
Roditelji kronično bolesni	16,5	11,3	0,15
Roditelji u zatvoru	3,9	6,1	0,22
Napuštanje djeteta	12,6	28,8	0,00**

I rezultati prikazani u tablici 6 (koje smo prikupili od nadležnih centara za socijalnu skrb) pokazuju nepovoljniju situaciju u kojoj su odrastala djeca koja trenutačno žive u dječjim domovima (podaci su analizirani upotrebom χ^2 testa). Tako su ona u odnosu na djecu u udomiteljskim obiteljima značajno češće bila izložena alkoholizmu u obitelji, tjelesnom nasilju me-

đu roditeljima, verbalnom nasilju među roditeljima, razvodu braka i odlasku jednoga roditelja te školskom neuspjehu. Kao što se vidi u tablici 4, prije izdvajanja iz obitelji djeca iz dječjih domova bila su izložena kumulativnom učinku statistički značajno većeg broja stresora nego djeca u udomiteljskim obiteljima – 5,2 prema 4,1. Uz to, riječ je o okolnostima koje imaju obilježja traumatskih iskustava za djecu i danas se procjenjuju kao vrlo ozbiljni oblici zlostavljanja djece, npr. nasilje među roditeljima (Pečnik, 2003.).

⇒ **TABLICA 6**
Stresori i traumatski događaji kojima su bila izložena djeca prije izdvajanja iz obitelji. Podaci nadležnih socijalnih službi

Stresni događaji prije izdvajanja	Dječji dom (%)	Udomiteljska obitelj (%)	p
Alkoholizam u obitelji	59,4	46,4	0,01*
Tjelesno zlostavljanje	22,0	13,13	0,13
Psihičko zlostavljanje	29,9	30,3	0,82
Zanemarivanje	67,7	69,7	0,41
Tjelesno nasilje među roditeljima	27,6	19,19	0,05*
Verbalno nasilje među roditeljima	41,7	27,3	0,00**
Smrt roditelja	16,5	26,3	0,09
Teža bolest roditelja	12,2	14,1	0,73
Odlazak jednoga roditelja	44,4	32,3	0,02*
Razvod braka	27,9	11,1	0,00**
Psihička bolest roditelja	19,7	16,2	0,60
Siromaštvo	53,5	33,3	0,00**
Preseljenje u drugo mjesto	15,3	10,1	0,35
Ovisnost roditelja	3,9	4,0	0,82
Neuspjeh u školi	22,0	9,0	0,01*
Nezaposlenost roditelja	43,7	36,6	0,12
Progonstvo	10,2	8,1	0,67

Iz tablice 7 može se vidjeti da je dosta velik broj djece mijenjao smještaj nakon što je izdvojen iz obitelji (podaci su analizirani upotrebom χ^2 testa). Pri tome djeca koja su u vrijeme istraživanja živjela u udomiteljskim obiteljima statistički su značajno češće mijenjala smještaj.

⇒ **TABLICA 7**
Promjene smještaja djeteta nakon izdvajanja iz primarne obitelji

Prethodni smještaj	Dječji dom		Udomiteljska obitelj	
	N	%	N	%
Prvi smještaj	190	84,5	66	68,8
Bili su smješteni drugdje	35	15,5	30	31,2
Ukupno	254		97	

p=0,00**

Najveći broj djece koja su mijenjala smještaj prethodno je bio smješten u još jedan dom ili jednu udomiteljsku obitelj, ali je ukupno njih 11 mijenjalo više smještaja.

Ponašanje i osjećaji djece

Analiza varijance (uz upotrebu Scheffeova *post-hoc testa*) pokazala je da su problemi u ponašanju i osjećajima mjereni Achenbachovim upitnikom SPM statistički značajno izraženiji kod djece koja žive u dječjim domovima u odnosu na djecu koja žive u udomiteljskim obiteljima, i to u svim subskalama (tablica 8). Također se pokazalo da nema statistički značajne razlike ni kod jedne subskale između djece koja žive u udomiteljskim obiteljima i djece koja žive u biološkim obiteljima.

Temeljna vrijednost ovog upitnika jest u određivanju koliko djece iz kojega subuzorka ima klinički rezultat (takav koji pokazuje da je djetetu potrebna stručna pomoć), graničan rezultat (takav koji upućuje na to da je djetetu potrebna pojačana pažnja i praćenje njegovih poteškoća), odnosno normalan rezultat (takav koji ne upućuje na probleme u ponašanju i osjećajima). Autori predlažu kritičnu točku na 83. percentilu normalne populacije (kontrolni subuzorak) kao rezultat od kojega počinje graničnost i 90. percentilu kao rezultat od kojega počinje kliničnost (Achenbach, 1991.a). U mnogim su istraživanjima upotrijebljene navedene kritične točke i potvrđena je njihova valjanost (npr. Bender, Bliesener i Lösel, 1992.; Hukkanen i sur., 1999.).

Ovdje smo utvrdili da samo 35% djece u dječjim domovima u odnosu na 75% djece u udomiteljskim obiteljima ima normalan rezultat na Achenbachovu upitniku SPM. Istodobno 45% djece koja žive u dječjim domovima u odnosu na 14% djece koja žive u udomiteljskim obiteljima ima klinički rezultat. Na temelju toga možemo opravdano zaključiti da djeca koja žive u dječjim domovima imaju više poteškoća u mentalnom zdravlju i izložena su većim razvojnim rizicima nego djeca koja žive u udomiteljskim obiteljima.

Analiza je napravljena posebno za dječake i posebno za djevojčice. Usporedba po subskalama za ova dva subuzorka također je pokazala dosljednu statističku razliku između djece u dječjim domovima u odnosu na djecu u udomiteljskim i vlastitim obiteljima. Stoga ćemo prikazati samo usporedbu ukupnih rezultata, neovisno o spolu djece.

S obzirom na statistički značajnu razliku kod svih subskala upitnika SPM, bivarijantna korelacijska analiza između okolnosti života prije izdvajanja iz obitelji i pokazatelja aktualnih životnih okolnosti izvršena je za svaki subuzorak zasebno. Ono što je karakteristično za obje skupine djece jest da je smjer povezanosti vrlo sličan, što dodatno potvrđuje valjanost ove mjere ponašanja i osjećaja djece.

Subskala	Dječji dom		Udomiteljska obitelj		Biološka obitelj		F
	M	SD	M	SD	M	SD	
Povlačenje	5,30	2,86	3,16	2,32	2,76	2,27	63,28**
Somatski problemi	4,42	3,88	2,85	3,22	2,80	3,03	15,10**
Anksioznost/depresija	11,62	6,46	6,48	4,68	5,60	4,62	76,28**
Socijalni odnosi	5,21	2,99	3,04	2,40	2,66	2,58	55,76**
Problemi mišljenja	4,26	3,12	2,72	2,55	2,55	2,32	25,70**
Problemi pažnje	7,23	3,51	5,22	3,43	5,06	2,95	29,20**
Delinkventno ponašanje	5,02	3,63	2,29	2,41	2,64	2,89	44,93**
Agresivno ponašanje	11,84	6,09	7,28	4,78	7,17	5,15	49,94**
Samodestruktivno ponašanje (samo dječaci)	5,66	4,42	2,10	2,49	2,56	3,64	25,94**
Internalizacija problema	20,57	10,92	12,26	8,32	10,93	8,33	65,65**
Eksternalizacija problema	16,86	8,89	9,57	6,51	9,81	7,35	57,50**
Ukupni rezultat	64,69	28,80	39,68	21,50	38,49	22,52	73,44**

● **TABLICA 8**

Ponašanje i osjećaji djece koja žive u dječjim domovima (N=263), udomiteljskim obiteljima (N=112) i biološkim obiteljima (N=200). Rezultati prikupljeni upitnikom Samoprocjena ponašanja mladih

Kod djece u dječjim domovima, što se tiče okolnosti prije dolaska, pokazalo se da je s internaliziranim problemima u ponašanju i osjećajima – povlačenje, somatski problemi i anksioznost/depresija – značajno povezana dob izdvajanja – što je dijete u starijoj dobi, izdvojene su poteškoće izraženije, veći broj promjena smještaja te ženski spol. I s eksternaliziranim – delinkventno i agresivno ponašanje – i s internaliziranim problemima povezana je duljina boravka u domu. Problemi su izraženiji kod djece koja su u ustanovi kraće. To upućuje na to da se s vremenom ili dijete prilagodi zahtjevima sredine ili domski tretman pozitivno utječe na smanjivanje njihovih poteškoća. Što se tiče trenutačne situacije, i internalizirani i eksternalizirani problemi povezani su značajno s poteškoćama u prilagodbi u školi te ukupnom višom razinom doživljenoga svakodnevnog stresa i manjom percepcijom socijalne podrške. Slabiji školski uspjeh značajno je povezan s eksternaliziranim problemima.

● **TABLICA 9**

Korelacija između obilježja života u obitelji prije izdvajanja i obilježja života u dječjem domu sa samoprocjenom ponašanja mladih (N=254)

	Ukupni rezultat na SPM	Internalizirani problemi	Eksternalizirani problemi
Spol	0,12*	0,21*	-0,01
Dob u vrijeme istraživanja	0,08	0,07	0,05
Dob u vrijeme izdvajanja	0,09	0,16*	0,05
Broj promjena smještaja	0,32	0,52*	0,19
Duljina boravka u domu	-0,17**	-0,21**	-0,15*
Broj razloga za izdvajanje iz obitelji	0,01	0,03	-0,02
Indeks izloženosti obiteljskom stresu	0,00	0,01	0,00
Kronična bolest roditelja	0,14*	0,10	0,12*
Aktualni školski uspjeh	-0,16**	-0,10	-0,19**
Prilagodba na školu	-0,16**	-0,12**	-0,16**
Percipirana podrška	-0,26**	-0,24**	-0,20**
Razina doživljenoga svakodnevnog stresa u domu	0,29**	0,31**	0,18**

● TABLICA 10
Korelacija između obilježja života u obitelji prije izdvajanja i obilježja života u udometeljskoj obitelji sa samoprocjenom ponašanja mladih (N=112)

Kod djece u udometeljskim obiteljima situacija je vrlo slična. Osnovna je razlika u tome što je kod njih veća razina problema povezana s većim brojem stresnih okolnosti prije dolaska u udometeljsku obitelj, kao što je npr. razvod braka roditelja, mijenjanje mjesta boravka, ovisnost roditelja, progonoštvo i izloženost ratnim opasnostima. Zanimljivo je da se utvrdila statistički značajna, ali negativna, korelacija između eksternaliziranih problema i siromaštva i nezaposlenosti roditelja.

	Ukupni rezultat na SPM	Internalizirani problemi	Eksternalizirani problemi
Spol	0,17*	0,27**	-0,05
Dob u vrijeme istraživanja	0,09	0,09	-0,00
Dob u vrijeme izdvajanja	0,08	-0,00	-0,12
Broj promjena smještaja	0,22*	0,24*	0,16
Duljina boravka u domu	-0,11	-0,14	-0,04
Broj razloga za izdvajanje iz obitelji	0,07	0,09	-0,01
Indeks izloženosti obiteljskom stresu	0,00	0,00	0,00
Kronična bolest roditelja	0,14*	0,10	0,12*
Razvod braka roditelja	0,26**	0,24**	0,15
Siromaštvo	-0,16	-0,11	-0,19*
Preseljenja	0,19*	0,19*	0,15
Ovisnost roditelja	0,15	0,08	0,19*
Nezaposlenost roditelja	-0,05	0,00	-0,22*
Progonstvo i ratna opasnost	0,19*	0,21*	0,06
Aktualni školski uspjeh	-0,29**	-0,26**	-0,27**
Prilagodba na školu	-0,33**	-0,28*	-0,31**
Percipirana podrška	-0,56**	-0,51**	-0,39**
Razina doživljenoga svakodnevnog stresa u udometeljskoj obitelji	0,62**	0,52**	0,18**

DISKUSIJA

Podaci su jasno pokazali da djeca koja žive u dječjim domovima očituju više problema u ponašanju i osjećajima nego djeca koja žive u udometeljskim ili biološkim obiteljima. Možemo li na temelju ovih rezultata nešto zaključiti o negativnim učincima boravka u dječjem domu na razvoj djece? U ovom trenutku ne. Da bismo opravdano zaključili o prednostima ili nedostacima svakoga od ova dva oblika zbrinjavanja djece izvan biološke obitelji, potrebno je da se već u vrijeme izdvajanja djece procijene njihovi razvojni rizici te da se onda sustavno prate. Achenbachov upitnik Samoprocjene ponašanja mladih (SPM) dobar je izbor za takvo praćenje. Na to upućuju i naša iskustva u ovom istraživanju, ali i brojna iskustva iz svijeta koja su pokazala izvanrednu valjanost, pouzdanost i osjetljivost ovog upitnika, kako za procjenu poteškoća mladih, tako i za praćenje djelotvornosti tretmana (Moretti i sur., 1994.; Moore i sur., 1998.; Le Blanc, 2002.; Oates, 2003.). Stoga je ovo kompa-

rativno istraživanje dobar poticaj za buduća longitudinalna istraživanja na ovom području.

Uz to, djeca koja žive u dječjim domovima kasnije su bila izdvajana iz obitelji i u vrijeme izdvajanja bila su izložena kumulativnom učinku većega broja stresora. Djeca u udomiteljskim obiteljima bila su značajno starija u vrijeme istraživanja i kod udomitelja su u prosjeku boravila čak 7 godina u vrijeme istraživanja (tablica 4). Također valja imati na umu i neujednačenost u izboru uzorka. Naime, u našem istraživanju sudjelovala su gotovo sva djeca iz dječjih domova koja su se uklapala u kriterije. Što se tiče uzorka djece u udomiteljskim obiteljima, riječ je o prigodnom uzorku, u čijem su izboru sudjelovali socijalni radnici i može se pretpostaviti da su spontano birali "uspješnije" udomiteljske obitelji. Jedino što možemo zaključiti jest da je za djecu obuhvaćenu ovim istraživanjem boravak u konkretnoj udomiteljskoj obitelji dobro rješenje i da je po svemu sudeći smanjio razvojne rizike te da treba posvetiti više pozornosti planiranju i provođenju odgovarajućega psihosocijalnog tretmana djeci u dječjim domovima.

U kontekstu procjene uspješnosti intervencija zanimljiv je podatak da djeca koja su u kasnijoj životnoj dobi izdvojena u dječji dom očituju više internaliziranih problema, ali da se s duljinom boravka u domu smanjuje intenzitet eksternaliziranih problema. Ti podaci nisu u skladu s nalazima longitudinalnoga praćenja djece u dječjim domovima u Finskoj (Hukkanen i sur., 1999.). Naime, tijekom praćenja, koje je trajalo dvije i pol godine, utvrđeno je da djeca ovisno o duljini boravka u domu iskazuju više agresivnoga i delinkventnoga ponašanja, kao i problema pozornosti. Taj negativni trend posebno je izražen kod djece koja su došla u dom u starijoj životnoj dobi. No da bismo mogli potpuno usporediti te nalaze, ponovno naglašavamo da treba provesti longitudinalno istraživanje i u nas.

Istraživanje je upozorilo na jednu specifičnu skupinu djece koja odrastaju pod većim razvojnim rizicima. To su djevojčice. I u jednom i u drugom uzorku ženski je spol značajno povezaniji s većom razinom internaliziranih problema u ponašanju i osjećajima – s povlačenjem, anksioznosti, depresijom i somatskim problemima. Ti problemi u pravilu ostaju nezamijećeni, štoviše odgajatelji ili udomitelji takvu djecu često doživljavaju kao dobro prilagođenu jer im ne stvaraju poteškoće u svakodnevnom životu, pa im stoga ne pružaju potrebnu podršku. Dakle, potrebno je i udomitelje i odgajatelje upozoriti na važnost prepoznavanja specifičnih načina očitovanja problema kod djevojčica te kako im pružiti podršku i pomoći da bi se osnažilo njihovo mentalno zdravlje.

Rezultati su dosljedno upozorili na još jednu važnu pojavu. Kod obje skupine djece izdvojene iz obitelji, neovisno o

tipu smještaja, pokazalo se da je mijenjanje doma, odnosno udomiteljske obitelji, negativno utjecalo na njihovo ponašanje i osjećaje. Konkretno, mijenjanje smještaja nakon izdvajanja iz obitelji kod obje je skupine ispitanika značajno povezano s većim intenzitetom internaliziranih poteškoća. Ovi rezultati daju se objasniti teorijom privrženosti. Naime, da bi djeca razvila siguran model privrženosti s nekom važnom odraslom osobom, bitno je da se ta osoba ne mijenja, da je dostupna djetetu i da je osjetljiva na djetetove potrebe. Ako je dijete, koje je već imalo loša iskustva u svojoj obitelji, često prisiljeno mijenjati važne odrasle osobe, nije u stanju s njima uspostaviti kvalitetan odnos. Uz to, mijenjanje smještaja u pravilu je posljedica poteškoća u prilagodbi djeteta na novu okolinu, odnosno nemogućnosti okruženja da zadovolji potrebe toga djeteta. U takvim okolnostima mijenjanje okruženja samo potvrđuje djetetov osjećaj da s njim nešto nije u redu. To stavlja veliku odgovornost na službu socijalne skrbi da razvija i dosljedno provodi kriterije izbora najboljega smještaja za određeno dijete.

Zanimljivo je da razina internaliziranih ili eksteraliziranih problema nije značajno povezana s indeksom doživljenoga stresa prije izdvajanja iz obitelji, ali je povezana s aktualnom razinom doživljenoga svakodnevnog stresa, doživljenom slabijom socijalnom podrškom, školskim neuspjehom i slabijom prilagodbom na školu i kod djece koja žive u udomiteljskim obiteljima i kod djece koja žive u dječjem domu. Dakle, iako se ove dvije skupine u prosjeku značajno razlikuju s obzirom na razinu problema u ponašanju, problemi u ponašanju kod obje su skupine povezani sa sličnim sklopom aktualnih životnih okolnosti. Toj djeci, neovisno jesu li u domu ili kod udomitelja, očito valja posvetiti puno više pozornosti u radu na poboljšanju njihovih životnih uvjeta, jačanju socijalne mreže i boljoj prilagodbi na školu. No ponajprije ih treba identificirati, kako bi im se pružila ciljana pomoć i podrška.

U cjelini, dobiveni podaci idu u prilog tendenciji deinstitutionalizacije u sustavu socijalne skrbi. No institucionalna skrb za djecu uvijek će biti kontinuirana potreba suvremenoga društva (Milligan, 1998.). Iskustva iz Velike Britanije pokazuju da su djeca i zaposleni u dječjim domovima na neki način platili visoku cijenu deinstitutionalizacije, jer je, uz razvoj alternativnih oblika smještaja djece, a u nadi da će biti moguće potpuno ukinuti ovaj oblik smještaja, praktički i istraživački zanemaren razvoj suvremenih dječjih domova (Milligan, 1998.). No, kako potrebe za institucionalnom skrbi opstaju i uz vrlo razvijene oblike udomiteljstva i obiteljskih dječjih domova, nužno je i daljnje unapređivanje njihova rada – kako organizacijski, tako i u odnosu na tretmanska usmjerenja.

U tom smislu ponajprije je potrebna profilacija dječjih domova prema hitnosti, odnosno dugotrajnosti, smještaja kojom bi se kvalitetnije riješio problem hitnoga smještaja djece i psihosocijalnih kriznih intervencija, a djeca koja dugotrajno borave u dječjem domu oslobodila bi se stalnoga novog dolaska druge djece koja s njima borave kratkotrajno (npr. do pronalaska udomiteljske obitelji). Uz to, nekoliko je situacija u kojima je institucija posebnog prikladan oblik skrbi za djecu ugrožena razvoja u obitelji:

– Dijete koje zbog prijašnjih negativnih emocionalnih iskustava s roditeljima nije sposobno stvoriti pozitivan i zadovoljavajući odnos s roditeljskom figurom i nije u stanju iskoristiti prednosti udomiteljske skrbi. Takva djeca trebaju bar na neko vrijeme vrstu odnosa koju osigurava institucija – riječ je o oslabljenom odnosu koji dopušta emocionalnu distancu i ograničeno sudjelovanje. Iz istih razloga dječji dom je najprikladniji smještaj za dijete koje je blisko povezano sa svojim prirodnim roditeljima.

– Adolescent suočen s razvojnim zadatkom slabljenja veza s roditeljima i za kojega je situacija koja dopušta slabljenje odnosa roditelj-dijete stoga poželjna.

– Djeca kojoj su potrebne posebne usluge ili programi i djeca čije je ponašanje takvo da im otežava život u normalnom obiteljskom okruženju.

– Djeca čije je ponašanje opasno za njih same i/ili se ne može tolerirati u zajednici, a kojoj su potrebni kontrola, ograničenja, struktura i red u ustanovi.

Nema sumnje da je, generalno gledajući, udomiteljstvo uspješniji i poželjniji oblik smještaja djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi, koji treba nadalje unapređivati i osigurati mu široku profesionalnu pomoć i podršku. Ipak treba naglasiti da kao što neka djeca uspješno funkcioniraju u dječjem domu, tako neka djeca imaju poteškoća u udomiteljskim obiteljima. Smještaj u dječji dom ne smije postati zadnja mogućnost, kada sve druge propadnu, već utemeljen na procjeni djeteta, njegovim razvojnim i tretmanskim potrebama, mogućnostima za povratak u obitelj i slično.

ZAKLJUČAK

Utvrđilo se da djeca koja žive u dječjim domovima očituju statistički značajno više poteškoća u ponašanju i osjećajima – češće se povlače, imaju više somatskih problema, depresivnija su i anksioznija, socijalni odnosi su im nepovoljniji, imaju više kognitivnih problema i problema pažnje, češće se agresivno, delinkventno i samodestruktivno ponašaju nego djeca koja žive u udomiteljskim ili vlastitim obiteljima, između kojih nije utvrđena značajna razlika. Ipak, na temelju toga ne možemo zaključiti da boravak u dječjem domu ima negativan

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 6 (74),
STR. 1031-1054

AJDUKOVIĆ, M.,
SLADOVIĆ FRANZ, B.:
SAMOPROCJENE...

učinak na osjećaje i ponašanje djece, nego da djeci u dječjim domovima treba posvetiti više pažnje.

Rezultati ovog istraživanja otvaraju potrebu za novim složenijim istraživanjima razvoja djece izdvojene iz obitelji zbog nedostatka odgovarajuće roditeljske skrbi. To su prije svega istraživanja kriterija izbora smještaja te longitudinalna istraživanja djelotvornosti poduzimanih intervencija i njihova utjecaja na razvoj djeteta. Achenbachov multidimenzionalni sustav ispitivanja ponašanja i osjećaja po svemu sudeći dobar je i dovoljno jednostavan instrumentarij koji bi se pritom mogao upotrijebiti. Stoga bi ga trebalo što prije uvesti u sustav socijalne skrbi za procjenu djece koja imaju specifične poteškoće, za planiranje ciljanoga tretmana te praćenje njegove djelotvornosti.

Ovo istraživanje jasno upućuje na dvije posebno osjetljive skupine djece izdvojene iz obitelji – djevojčice i djecu koja mijenjaju smještaj nakon što su izdvojena iz obitelji. Budući da imaju izraženije internalizirane probleme, koje je u pravilu teže prepoznati, ponovno se potvrđuje potreba sustavnoga i znanstveno utemeljenoga procjenjivanja potreba te djece, za razliku od dosadašnje strategije koja se temeljila na dojmu.

Važan je i podatak da je trenutačna razina problema obiju skupina djece izdvojene iz obitelji više vezana uz stresore koje doživljavaju sada – kao npr. poteškoće u školi, visoka razina doživljenoga svakodnevnog stresa, percipirana slaba socijalna podrška – nego nepovoljne okolnosti prije izdvajanja. Ti podaci dodatno potkrepljuju potrebu, ali i mogućnosti, da se sustavno unapređuje rad na ovim područjima te da se pruža dodatna specifična podrška onoj djeci kod koje su te poteškoće izraženije.

Polazeći od svega navedenog, ovo je istraživanje važan poticaj, ali i dobro empirijsko uporište za daljnje praćenje ove djece te osmišljavanje sustavnoga longitudinalnog praćenja djece od trenutka izdvajanja iz obitelji.

LITERATURA

Achenbach, T. M. (1991.a), *Manual for the Youth Self-Report and 1991 Profile*, Burlington, VT, University of Vermont Department of Psychiatry.

Achenbach, T. M. (1991.b), *Manual for the Child Behavior Check-List/4-18 and 1991 Profile*, Burlington, VT, University of Vermont Department of Psychiatry.

Achenbach, T. M. (1993.), *Empirically based taxonomy: How to use syndromes and profile types derived from the CBCL/4-18, TRF and YSR*, Burlington, VT, University of Vermont Department of Psychiatry.

Ajduković, M., Sladović, B. (2000.), Neka obilježja života djece u dječjim domovima, *Dijete i društvo*, 2 (2): 149-161.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 6 (74),
STR. 1031-1054

AJDUKOVIĆ, M.,
SLADOVIĆ FRANZ, B.:
SAMOPROCJENE...

Arambašić, L., Vizek-Vidović, V., Anić, N. (1992.), Dječje reakcije na stresne situacije i traumatske događaje. U: Ž. Miharija, i A. Leko Kolbah (ur.), *Pomozimo djeci stradaloj u ratu*. Zagreb, Ministarstvo prosvjete, kulture i športa.

Bender, D., Bliesener, T., Lösel, F. (1992.), *Protective factors against delinquent and disruptive behaviour in adolescence*. III. European Conference on Law and Psychology, September, 16-19, Oxford, England.

Berridge, D. (1994.), Foster and residential care reassessed: A research perspective, *Children and Society*, 8 (2): 132-159.

Bliesener, T., Lösel, F. (1992.), Resilience in juveniles with high risk of delinquency. U: F. Losel, D. Bender, T. Bliesener (ur.), *Psychology and law: International perspective*. Berlin, New York: De Gruyter, 62-75.

Bowlby, J. (1951.), *Materinska briga za dijete i duševno zdravlje*, Geneva, Svjetska zdravstvena organizacija.

Chakrabarti, M., Hill, M. (2000.), *Residential child care: International perspectives on links with families and peers*, London, Jessica Kingsley Ltd.

Early, T. J., Gregorie, T. K., McDonald, T. P. (2001.), An assessment of the utility of the Child Behavior Checklist for social work practice, *Research on Social Work Practice*, 11 (5): 597-612.

Gibbs, I., Sinclair, I. (1999.), Treatment and treatment outcomes in children's homes, *Child and Family Social Work*, 4 (1): 1-8.

Hodges, J., Tizard, B. (1989.), Social and family relationships of ex-institutional adolescents, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 30 (1): 77-97.

Hukkanen, R., Sourander, A., Bergroth, L., Piha, J. (1999.), Follow-up of children and adolescents in residential care in children's homes, *Nordic Journal of Psychiatry*, 53 (3): 185-189.

Kuzmanović, B. (ur.) (2002.), *Deca bez roditeljskog staranja*, Beograd, Save the Children, Institut za psihologiju.

Le Blanc, M. (2002.), Review of clinical assessment strategies and instruments for adolescent offenders, U: R. R. Corrado, R. Roesch, S. D. Hart, J. K. Gierowski (ur.), *Multi-problem violent youth: A foundation for comparative research on needs, interventions and outcomes*, Amsterdam, IOS Press, 171-190.

Lowe, L. A. (1998.), Using the Child Behaviour Checklist in assessing conduct disorder: Issues of reliability and validity, *Research on Social Work Practice*, 8 (3): 286-301.

MacLeod, M. (1999.), The abuse of children in institutional settings: Children's perspectives, U: Stanley, N., Manthorpe, J., Penhale, B. (ur.), *Institutional abuse*, London, Routledge, 44-65.

McKenzie, R. B. (1997.), Orphanage alumni: How they have done and how they evaluate their experiences, *Child and Youth Care Forum*, 26 (1): 87-111.

Milligan, I. (1998.), Residential child care is not social work! *Social Work Education*, 17 (3): 275-285.

Ministarstvo rada i socijalne skrbi (2003.), *Domovi za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi*, Analiza godišnjeg izvješća za 2002. godinu.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 6 (74),
STR. 1031-1054

AJDUKOVIĆ, M.,
SLADOVIĆ FRANZ, B.:
SAMOPROCJENE...

Moore, K., Moretti, M. M., Holland, R. (1998.), A new perspective on youth care program: Using attachment theory to guide interventions with troubled youth, *Residential treatment for children and youth*, 15 (1): 1-24.

Moretti, M. M., Holland, R., Peterson, S. (1994.), Long term efficiency of an attachment-based program for conduct disorder, *Canadian Journal of Psychiatry*, 39 (3): 360-370.

Meyers, L. L., Rittner, B. (2001.), Adult psychosocial functioning of children raised in an orphanage, *Residential Treatment for Children and Youth*, 18 (4): 3-21.

Oates, K. (2003.), *What happens to sexually abused children? Results of a longitudinal study over 10 years*, paper presentation, IXth ISPCAN European Conference on Child Abuse and Neglect. Warsaw, August 29-31.

Pečnik, N. (2003.), *Međugeneracijski prijenos nasilja u obitelji*, Jastrebarsko, Slap.

Rutter, M., Quinton, D. (1984.), Long-term follow-up of women institutionalized in childhoods: Factors promoting good functioning in adult life, *British Journal of Developmental Psychology*, 2 (2): 191-204.

Rutter, M., Quinton, D., Hill, J. (1990.), Adult outcome of institutional-reared children: Males and females compared. U: L. N. Robinson, M. Rutter (ur.), *Straight and devious pathways from childhood to adulthood* (str. 135-157), New York, Cambridge University Press.

Sellick, C. (1998.), The use of institutional care for children across Europe, *European Journal of Social Work*, 1 (3): 301-310.

Sladović Franz, B. (2003.), *Psihosocijalni razvoj djece u dječjim domovima*, Zagreb, Pravni fakultet i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.

Sounders B. E., Berliner, L., Hanson, R. F. (ur.) (2003.), *Child physical and sexual abuse: Guidelines for treatment*, Charleston, SC, National Crime Victims Research and Treatment Centre.

Triseliotis, J., Borland, M., Hill, M., Lambert, L. (1995.), *Teenagers and the social services*, London, HMSO.

UNICEF (2003.), *Children in institutions: The beginning of the end?*, Florence, Innocent Research Centre.

Vijeće Europe (2003.), *Children at risk and in care*, Strasbourg.

Vorria, P., Wolkind, S., Rutter, M., Picles, A., Hobsbaum, A. (1998.), A comparative study of Greek children in long-term residential group care and in two-parent families: Social, emotional and behavioural differences, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 39 (2): 225-236.

Živčić-Bećirević, I. (1995./96.), Konstrukcija skale percipirane socijalne podrške za djecu, *Godišnjak Zavoda za Psihologiju*, 91-98, Rijeka, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci.

Žižak, A. i Koller-Trbović, N. (1999.), *Odgoj i tretman u institucijama socijalne skrbi*, Zagreb, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

Žganec, N. i Kujundžić, M. (2003.), *Djeca i institucionalna skrb, Dijete i društvo* (u tisku).

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 6 (74),
STR. 1031-1054

AJDUKOVIĆ, M.,
SLADOVIĆ FRANZ, B.:
SAMOPROCJENE...

Youth Self-Report of Children in Children's Homes and Foster Families in Croatia

Marina AJDUKOVIĆ, Branka SLADOVIĆ FRANZ
Faculty of Law, Zagreb

In this paper an analysis of problems and emotions of children who live in children's homes and foster care as well as their correlates is presented. The research was carried out on 263 children who live in children's homes, 112 children living in foster families and 200 children who live in their own families. Behavioral problems were assessed by the internationally recognized questionnaire Youth Self-Report by T. M. Achenbach. The data have shown that there is no statistically significant difference between children who live in foster families and those who live in biological families, but that the children who live in children's homes show more behavioral and emotional problems in comparison with the other two subgroups. In both samples of children that have been removed from their families, the female sex is significantly related with a higher level of internalized problems in behavior and feelings (withdrawal, anxiety, depression and somatic disorders). Changing different residences after the removal from the family is also significantly correlated with a higher level of internalized difficulties. The level of internalized difficulties or externalized problems is not significantly related to the index of stress before removal from the family, but it is connected with current daily stress, perceived poor social support, school failure and poor adjustment. The data acquired here are in support of the tendency of deinstitutionalization of child care within the social system.

Kinder in kroatischen Kinderheimen und Pflegefamilien sowie eine Selbsteinschätzung zum eigenen Verhalten

Marina AJDUKOVIĆ, Branka SLADOVIĆ FRANZ
Rechtswissenschaftliche Fakultät, Zagreb

Die vorliegende Arbeit befasst sich mit Problemen im Verhalten und gefühlsmäßigen Erleben sowie deren Korrelaten bei Kindern, die in Kinderheimen und Pflegefamilien leben. An der Untersuchung nahmen 263 Kinder in Kinderheimen und 112 Kinder in Pflegefamilien teil sowie weitere 200 Kinder, die mit ihren eigenen Familien leben. Die Probleme im Verhalten und gefühlsmäßigen

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 6 (74),
STR. 1031-1054

AJDUKOVIĆ, M.,
SLADOVIĆ FRANZ, B.:
SAMOPROCJENE...

Erleben dieser Kinder wurden anhand des international anerkannten Youth Self-Report nach T. M. Achenbach ausgewertet. Die Untersuchung ergab, dass es zwischen Kindern, die in Pflegefamilien, und solchen, die in eigenen Familien leben, keine statistisch relevanten Unterschiede gibt; Heimkinder jedoch zeigen im Vergleich mit den genannten Kindergruppen wesentlich mehr Probleme im Verhalten und gefühlsmäßigen Erleben. Innerhalb der Gruppen von Kindern, die nicht mit der eigenen Familie leben, ist bei Mädchen ein weitaus größerer Umfang an internalisierten Problemen im Verhalten und Empfinden (begleitet von den Phänomenen des In-sich-Zurückziehens, der Anxiosität, Depression und somatischen Symptomen) zu beobachten. Bei Veränderungen des Aufenthaltsortes nach der Trennung von der Familie tritt stets eine erhöhte Intensität internalisierter Probleme in Erscheinung. Das Niveau internalisierter oder externalisierter Schwierigkeiten ist in nicht ausschlaggebender Weise verbunden mit dem Index von Stress-Situationen, die vor der Familientrennung erlebt wurden; es besteht jedoch ein Bezug zum aktuellen Ausmaß an erlebtem Alltagsstress, zu schwächer ausgeprägtem sozialem Rückhalt, schulischen Misserfolgen und einer geringeren Anpassung an die Schule. Die ermittelten Angaben sprechen für die Tendenz, die Kinderfürsorge innerhalb des Sozialwesens aus dem Rahmen von Institutionen herauszulösen (Deinstitutionalisierung).